

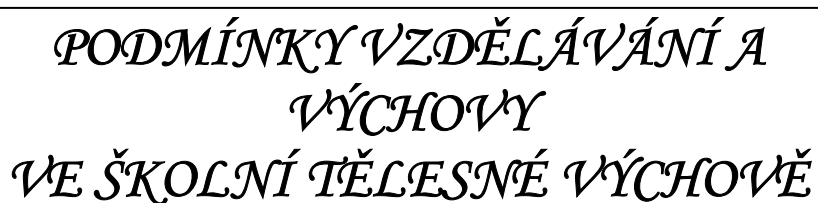
10.

Po prostudování této kapitoly by měl být student schopen:

charakterizovat,
identifikovat,
porovnat a
konfrontovat,
uvést příklady,
zobecnit,
klasifikovat,
třídít,
zhodnotit,
specifikovat

1.	■	■	■	■	■	podmínky ve školní tělesné výchově
2.	■	■	■	■	■	sociální podmínky, počty žáků
3.	■	■	■	■	■	materiální podmínky, vybavenost hřišť a tělocvičen
4.	■	■	■	■	■	právní podmínky, základní dokumenty
5.	■		■		■	vztah učitele tělesné výchovy k právním dokumentům, chyby a prevence
6.	■	■	■	■	■	bezpečnost ve školní tělesné výchově

10.

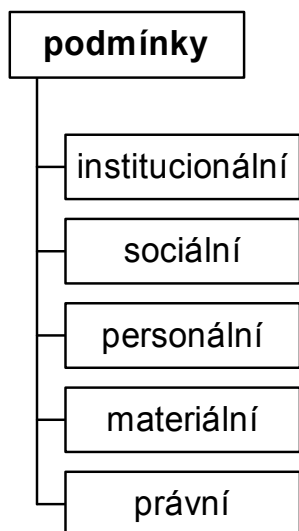

**PODMÍNKY VZDĚLÁVÁNÍ A
VÝCHOVY
VE ŠKOLNÍ TĚLESNÉ VÝCHOVĚ**

OBSAH KAPITOLY	stránky
Podmínky výchovy a vzdělávání ve školní TV	158
Institucionální a sociální podmínky <i>Společenské instituce, počty žáků ve třídách, Školní sportovní kluby</i>	158
Personální podmínky	159
Materiální podmínky <i>Vybavenost nářadím a náčiním, Povinnosti učitele</i>	159
Právní podmínky <i>Základní školní dokumenty</i>	160
Bezpečnost ve školní TV	162

Podmínky vzdělávání a výchovy ve školní tělesné výchově

Součástí výchovně vzdělávacího procesu jsou také podmínky, za kterých se proces realizuje.

Obr. 80. Podmínky ve výchovně vzdělávacím procesu školní tělesné výchovy

Podmínky působí vždy komplexně. Jsou souhrnem všech *institucionálních, sociálních, personálních, materiálních, právních*, a dalších znaků a vytvářejí prostředí, ve kterém výchovně vzdělávací proces probíhá. Ve vztahu k ostatním prvkům tělovýchovného procesu projektu, vyučovací činností učitele a učebním činností žáka mají *funkci podpůrnou*. Podmínky tak přímo i zprostředkovaně, v závislosti na konkrétní situaci, *ovlivňují efektivitu výchovy a vzdělávání* ve školní tělesné výchově. Svou roli sehrávají také v bezpečnosti práce.

Institucionální podmínky

Tyto podmínky ovlivňují okolnosti, za kterých se uskutečňují cíle a úkoly vzdělání vyplývající ze *současných i perspektivních potřeb společnosti*. Pro rozvoj školství vytváří *společnost legislativní, ekonomické, organizační* aj. předpoklady, které jsou rozpracovány ve formě *zákonů, předpisů, vyhlášek* atd. Některé z nich jsou věnovány také školní tělesné výchově, výkonnostnímu i vrcholovému sportu.

Podmínky rozvoje tělesné výchovy dětí a mládeže školního věku jsou vytvářeny těmito společenskými institucemi:

- školou,
- školními sportovními kluby,
- obecními úřady, zvláště komisemi pro mládež a tělovýchovu,
- dalšími organizacemi (sportovní kluby, mládežnické instituce, sponzorské podniky aj.).

Škola je *základní výchovně vzdělávací institucí* ve výchovně vzdělávacím systému. Vedle sítě škol státních dnes existují i školy *soukromé, církevní*, které doplňují a zpestřují nabídku ve výchově a vzdělání. *Povinná školní tělesná výchova* se uskutečňuje se skupinami žáků, obvykle z jedné třídy, nebo dvou paralelních tříd. *Doplňková tělesná výchova, sportovní výchova a klubová sportovní činnost* se uskutečňují ve skupinách žáků, sestavených podle zájmu a bez ohledu na jejich rozdělení do tříd.

75% učitelů považuje velký *počet žáků* ve třídě při vyučování tělesné výchovy za velmi vážný a 25% za vážný problém. Počty žáků v jedné třídě však učitelé nespojují pouze s vyučováním obsahem (herní, atletické, gymnastické aj. vyučovací jednotky), ale s řadou dalších faktorů (materiálním vybavením, vyspělostí žáků, jejich motivací atd.). Uvedený problém má odlišnou palčivost v různých oblastech v České republice (velká a malá sídla). Závisí i na velikosti škol.

Stanovení *optimálního počtu žáků* se řídí nároky na *efektivitu vyučování, zdravotními aspekty, bezpečností* prováděných cvičebních aktivit, *hygienou prostředí*, ale také možnostmi k pozitivně emotivnímu vyžití žáků. Neúměrné zvýšení počtu žáků ve třídách nad optimální počet ovlivňuje negativně každý tento ukazatel.

Počet žáků ve třídě působí i na efektivitu vyučovacích činností učitele. Průzkumy ukázaly, že při zvyšování počtu žáků v hodinách tělesné výchovy výrazně klesá efektivita působení učitele. Například zvýšení počtu o 10 žáků ve třídě znamená průměrné *snížení čistého cvičebního času* na středních školách o 20% a na základních

školách o 25%. Zvyšuje se také *ztrátový čas* i počet pedagogických zásahů zaměřených k *udržení kázně* a *organizaci* vyučovací jednotky. Učitel je pak nucen odstoupovat od aktivnějších forem výuky a užívat více *příkazových stylů*. Ve vyučovací jednotce se omezují soutěže, utkání, kreativní postupy, individualizace a diferenciaci. Učitel musí častěji *volit hromadný způsob* vedení vyučování, snižovat počet *adresných korekcí* apod.

Vysoký počet žáků ovlivňuje i *zatěžování žáků, bezpečnost a hygienu* v prováděných cvičeních. Nízká zátěž má za důsledek i nižší biologickou účinnost vyučovacích jednotek. Při zařazování obtížnějších a náročnějších cvičení *se riziko vzniku úrazů* v početnějších třídách úměrně zvyšuje. Proto jsou pro některé pohybové činnosti stanoveny nižší počty žáků na učitele. Například pro *lyžařský* či *plavecký výcvik*. Optimalizaci počtu žáků pro jednotlivá cvičení ve vyučovací jednotce může učitel upravovat aplikací *vnitřní diferenciaci* s přihlédnutím k obsahu učiva, předpokladům žáků i interpersonálním vztahům mezi nimi.

Počet žáků ve třídě je usměrňován i *předpisy*. V nich bývalo doporučeno, že na základních školách by počet žáků ve třídě neměl přesáhnout 36, na středních školách 24 žáků, resp. studentů. Nejčastějšími příčinami v překračování doporučeného počtu žáků, jsou: možnosti dané školy, celkový počet žáků na škole, ve třídách, materiální vybavení školy, počet učitelů aj. Většina učitelů považuje doporučený počet žáků ve třídě 36, resp. 24 za vysoký. Za optimální by učitelé považovali 22 žáků na ZŠ, resp. 18 studentů na SŠ či OU.

Školní sportovní kluby vyvíjejí svou činnost přímo na školách (základních i středních). V současné době patří k nejvíce rozšířeným sportovním organizacím. Jsou významnou formou v aktivním využívání volného času mládeže i uspokojení jejich tělovýchovných a sportovních zájmů v oblastech:

- *zdravotně rekreační*, zaměřené na podněcování potřeby pravidelného pohybu

a jeho zabudování do habituálního denního režimu dětí a mládeže,

- *rozvíjející, výkonnostně stimulační*, zaměřenou na rozvoj sportovních dovedností, na mezitřídní, meziškolní, eventuálně i mezinárodní soutěže.

V současné době již působí v ČR více než 2000 školních sportovních klubů, sdružených do *Asociace školních sportovních klubů*. Počtem svých členů patří AŠSK ke čtvrté nejpočetnější tělovýchovné organizaci v České republice.

Sociální podmínky

Společenské podmínky jsou ovlivněny *významem* tělesné výchovy a sportu ve *společnosti*, ve *škole a třídě, vztahem rodičů*, dalších sociálních skupin a v neposlední řadě i *působením hromadných sdělovacích prostředků*. Příznivě působí například ukázkové vyučovací jednotky pro rodiče i širší veřejnost. Sociální klima ve třídě, škole, případně regionu má též jednoznačně vliv na úspěšnost celého výchovně vzdělávacího procesu.

Personální podmínky

I tyto podmínky značně ovlivňují úroveň výchovy a vzdělání. Jde především o fundovanou práci *tělovýchovných pedagogů*. Pouze vysokoškolsky vzdělaný odborník, absolvent studia pedagogického směru je zárukou kvalitní výchovně - vzdělávací práce.

Materiální podmínky

Podle organizačních směrnic Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy má být každá školní budova vybavena tak, aby se mohlo vyučovat podle platných vzdělávacích projektů. Nemá-li škola objekty, jedná ředitelství o zajištění výuky jinde (uzavírá dohody či smlouvy o užívání zařízení). Učitel tělesné výchovy se při zajišťování tělocvičny, hřiště, bazénu či chaty na lyžařský výcvik *osobně angažuje*.

Uvedená činnost je velmi důležitá, neboť cvičební prostor a jeho vybavenost, výrazně ovlivňují celkové výsledky výchovně

vzdělávací práce. Při nedodržení základních norem efektivita vyučování značně klesá a souběžně s ní i aktivita a zájem žáků. Například výuka dvou tříd ve stejném cvičebním prostoru zvyšuje únavu učitele i žáků a vede celkově nejen ke zhoršení vzdělávacích výsledků, ale i k prohloubení rizikových faktorů.

Náradí a náčiní má odpovídat konstrukcí i počtem, věku a množstvím žáků. To zajišťuje, či přizpůsobuje okolnostem tělovýchovný pedagog. Základní vybavení pro jednotlivé typy škol bývalo dříve stanoveno předpisem ministerstva školství.

Tabulka 15. Základní vybavenost ve školní tělesné výchově

Vybavenost náradím:	Vybavenost náčiním:
lavičky 8 ks	míče plné (2, 3, 4 kg) 20 ks
tyče na šplh 8 ks	míče na košíkovou 15 ks
hrazda posuvná 4 ks	míče na kopanou 15 ks
bedna švédská 4 ks	míče na odbíjenou 15 ks
žíněnky 10 ks	míče na házenou 15 ks
koberec pro akrobacii 1 ks	švihadla krátká 40 ks
koza 4 ks	granáty 250 g 15 ks
můstek odrazový (orig. Reuter) 4 ks	míče kriketové 15 ks
kůň s madly	tyče krátké 30 ks
bradla 2 ks ev. 1 bradla o nestejně žerdi	lano na přetahování 2 ks

Naše zkušenosti ukazují, že tyto normy nebývají z určitých, často finančních důvodů plněny. Vybavení škol se značně liší a ukazuje se, že jedním z rozhodujících faktorů je osobní snaha *a iniciativa učitelů tělesné výchovy* a to jak při jejich zajišťování, tak i údržbě a opravách (Plíva 1988).

Pro výstavbu tělocvičen, hřišť a školních bazénů dnes platí státní norma. Přesto ale existuje ještě mnoho starých školních budov, jejichž vybavení je dáno preferencí cvičení na náradích a nedoceněním významu sportovních her, atletiky atd. V těchto budovách jsou z dnešního hlediska podmínky pro tělesnou výchovu nevyhovující.

Z hlediska materiálního vybavení má význam nejen cvičební prostor a inventář, ale i *rozmístění a uložení náradí a náčiní*,

které musí respektovat požadavky na bezpečnost, hygienu a čistotu.

Učitel tělesné výchovy by měl zabezpečit:

- *v přípravě školního roku* prostřednictvím ředitelství : bezpečnostní prohlídku náradí, údržbu a běžné opravy, plán potřeb, inventarizaci, objekty,
- *v průběhu školního roku*: průběžnou kontrolu stavu náradí a náčiní, drobné opravy, šetrné zacházení, provozuschopnost plochy.

Právní podmínky

Škola jako státní instituce je řízena státním aparátem a konkurzně vybraným managementem. Její fungování je zajištěno zákony s celostátní platností, výnosy a směrnicemi Ministerstva školství, mládeže

a tělovýchovy (MŠMT). U škol soukromých a církevních je závaznost některých norem omezena, ale jiné jsou i pro ně plně platné jako u škol státních.

Řídící činnost MŠMT se projevuje v organizaci výuky a vyučování, ve stanovení obsahu vyučování i organizaci práce v jednotlivých předmětech, v tvorbě a využívání učebnic a učebních pomůcek i časopisů, v předložení směrnic o bezpečnosti práce a školní hygieně, v zajištění materiálně-technické základny i ekonomiky provozu, v přípravě i využití učitelů (kontrolou práce, organizováním spolupráce školy s dalšími institucemi a společenskými organizacemi).

Základním dokumentem je *Školský zákon* (Zákon o soustavě základních a středních škol, 1990). Ten stanovuje školní docházku, rozdělení do stupňů i typů škol, možnosti výchovy ve školských ale i mimoškolských zařízeních, zvláštní péči směřující k rozvoji osobnosti žáků talentovaných i oslabených, spolupráci s podniky a institucemi aj.

O tento zákon se opírají další zákony (např. Zákon o vysokých školách, o státní správě a samosprávě ve školství, o pravidlech hospodaření s rozpočtovými prostředky, Zákon o odměňování práce pedagogických pracovníků - pohotovost, odměny, přesčasy. Ze Školského zákona vycházejí také vyhlášky MŠMT (o soukromých školách, o malotřídních školách, o přijímání žáků a dalších uchazečů ke studiu na středních školách, o domovech mládeže atd).

Pro každého učitele jako zaměstnance školské správy jsou závazné další právní dokumenty: *Pracovní řád* a *Zákoník práce*, které určují povinnosti i práva (vznik, změny a ukončení pracovního poměru, povinnost zvyšovat své odborné znalosti, řídit se učebními plány a osnovami, účastnit se mimoškolské výchovné práce, odpovědnost za škodu způsobenou při plnění pracovních úkolů, délka a náplň pracovní doby, dovolené aj.).

Dříve byli všichni žáci i vyučující automaticky pojištěni. V roce 1994 došlo k právní

úpravě v novém nařízení vlády k zákoníku práce. Ta nově koncipuje odpovědnost za škody žáků a studentů. Škola má dnes právní subjektivitu, a proto na sebe bere jistá práva i povinnosti. Za škodu i úraz, které vznikly žákům, odpovídá škola, případně její zřizovatel. Proto i případné úrazové pojištění či jiné pojištění za své žáky i zaměstnance sjednávají jednotlivé subjekty.

Školy také vydávají interně další dokumenty jako např. *Školní řád*, který určuje povinnosti žáků a je zároveň metodickým návrhem pro výchovnou práci učitele.

Mezi další důležité dokumenty patří *Organizační směrnice*, které stanovují školní docházku, povinnosti rodičů, předpisy pro rozsah výuky (délka hodin i přestávek, max. počet hodin, jejich zařazení atd.), výchovná opatření, zájmovou a mimoškolskou činnost, úpravu vyučování (dělení do oddělení, nepovinné předměty apod.), péči o zdraví a bezpečnost (dozory, počty doprovodných osob na exkursi, při koupání atd. , požadavky na kvalitu školních budov i učeben (osvětlení, teplota...), zařízení, plánování a dokumentaci školy.

Každoročně je vydávána Vyhláška MŠMT o organizaci školního roku, která upravuje délku obou pololetí, prázdniny, případně vyučovací dobu na základních, středních i speciálních školách.

Mezi další dokumenty potřebné pro učitele patří *Klasifikační řád*, který stanovuje způsob hodnocení v jednotlivých předmětech, ale i celkové hodnocení, opravné zkoušky, opakování ročníku, pochvaly i tresty.

Pro některé specifické předměty bývají vydávány zvláštní směrnice, které určují počet žáků pro zřízení i zrušení předmětu, zvláštní způsob hodnocení, přijímací řízení aj. Jde např. o *Směrnice ke zdravotní tělesné výchově, či Směrnice o sportovních třídách*, nebo Pokyny pro dopravní výchovu dětí a mládeže na školách a výchovných zařízeních atd.

Bezpečnost ve školní tělesné výchově

Všechny uvedené právní předpisy směřují v prvé řadě k *bezpečnosti žáků*. Současné změny v pojetí školní tělesné výchovy přinášejí i *nová rizika* (více samostatné a skupinové práce žáků, větší míra svobody v rozhodování žáků, zvyšující se zájem o „rizikové“ pohybové činnosti, větší otevřenost učebních osnov, svobodnější volba obsahu a cílů učitelem). Současně je nutné brát v úvahu i zhoršující se zdravotní stav žáků a přetrvávající legislativní nejasnosti.

Bezpečnostní požadavky nutné z hlediska právní ochrany učitele tělesné výchovy:

- *přítomnost v pedagogickém procesu*
- *uplatňování vědomé kázně žáků*
- *stálý přehled o všech žácích*
- *výuka v souladu s platnými učebními osnovami a dalšími předpisy*
- *promyšlená organizace práce*
- *kontrola nářadí a náčiní*

- *výuka dopomoci a záchrany jako součást nácviku*
- *správná ukázka a vysvětlení*
- *postup v souladu s didaktickými požadavky (volba vhodných metod a forem práce)*
- *kontrola vhodného cvičebního úboru a obuvi*
- *údržba cvičebního prostoru*
- *výuka v souladu se speciálními předpisy (lyžování, plavání ...)*

Opatření při úrazu žáka:

- *poskytnutí první pomoci*
- *zajištění lékařského ošetření*
- *sepsání záznamu o úrazu*
- *vyrozumění rodičů*

Tabulka 16. Přehled hlavních činitelů ovlivňujících bezpečnost ve školní TV (Frömel, Ludva 1997)

žáci	<ul style="list-style-type: none"> ▪ kázeň a kondice ▪ vědomosti o bezpečnosti, bezpečnostní návyky ▪ - úroveň pohybových schopností a dovedností
učitel	<ul style="list-style-type: none"> ▪ organizační schopnosti ▪ - kondice ▪ - zkušenosti ▪ - schopnost anticipace
podmínky	<ul style="list-style-type: none"> ▪ sociální ▪ -personální ▪ - materiální ▪ - hygienické ▪ - pracovní
curriculum	<ul style="list-style-type: none"> ▪ respektování bezpečnosti v cílech ▪ - volba učiva ▪ - použité metody a formy

V současné době neexistuje příručka, která by jednoznačně určila, jak se chovat, aby se pedagog nedostal do rozporu se zákonem. Mezi nejčastější postižitelné chyby učitele tělesné výchovy patří:

- **absence vyučujícího** (má být přítomen 15 minut před začátkem výuky, po celou dobu až do oficiálního ukončení výuky),
- **chybná metodika** (vždy je nutno prvek vysvětlit a zajistit záchranu, dodržovat posloupnost prvků aj.),
- **chyby v organizaci výuky** (zajistit kázeň, bezpečnost zejména při hodech a vrzích, dostatečný prostor mezi nářadími apod.),
- **neposkytnutí informace o bezpečnosti** (zvláště při plaveckém a lyžařském výcviku seznámit s denním režimem, základy aj.),
- **nezajištění podmínek výuky** (zkontrolovat nářadí, cvičební úbor, bezpečnost plochy apod.),
- **nepřiměřený úkol** (nebezpečné cvičení, které není doporučeno v učebních os-

novách, cvičení nepřiměřené věku a možnostem žáků, cvičení bez dostačující přípravy aj.),

- **nedodržení počtu žáků** (při exkursi a výletu 1 dospělá osoba na 25 dětí ZŠ, při koupání 1 dospělá osoba na 10 dětí, v tělocvičně maximálně 40 dětí),
- **zanedbání první pomoci** (povinnost poskytnout první pomoc i zabezpečit lékařské vyšetření a případnou administraci úrazu),
- **nezajištění činnosti necvičících** (i za ně je učitel zodpovědný, neměl by je nechávat bez dozoru aj.).

Kázeň ve třídě závisí na mnoha faktorech, které může učitel ovlivňovat. Následující přehled některé z nich ukazuje.

Obr. 81. Přehled hlavních faktorů ovlivňujících bezpečnost při školní tělesné výchově (Frömel & Ludva 1997)

Je velmi důležité vypěstovat u žáků a studentů *vědomí odpovědnosti za upevňování zdraví, sebekritického posuzování vlastních možností i odpovědnosti za bezpečnost sebe, cvičícího spolužáka, skupiny i celé třídy.*

Žáci, kteří jsou soustavně vedeni k vědomí bezpečnosti lépe odhadují své možnosti a pravděpodobnost úrazu se u nich zmenšuje.

